

RIJEČ

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 41, godina XXI
maj, 2016. [str. 93-106]

© Monos 2016

Istinitost fantastičnog u poeziji Amira Brke

Momčilo Spasojević

*A vele kako
i nije baš lahko
razumjeti
pjesnike*

—BRKA: PJESNIKOV GROB

Pjesme Amira Brke ne spadaju u poeziju koja je namjerno pisana, već u onu vrstu koja se piše iz unutrašnje potrebe da izrazi nagomilana osjećanja. On ispisuje poetiku vlastitog života i promišljanja i kako sam reče, želi “konstatirati stanje duha/naše epohe bez epohe”. Ta poezija, puna dubokih suštinskih misli, nerijetko je prožeta natprirodnim, odnosno fantastičnim u službi stvarnog. Fantastično u njegovom književnom djelu može da proizide i iz spleta psiholoških proturječnosti stvaraoaca, kao i iz mučne morbidne stvarnosti tmurnog i opakog vremena u kome on živi. Pjesme takve vrste ponekada se rađaju i iz sudara malog čovjeka sa groznom uništavajućom silom i hrane se fantastičnim motivima, odnosno mitološkom građom, koja se upotrebljava kao simbolika rascvjetanog života. Svoju punu pjesničku zrelost Amir Brka doživljava u vremenu velikih društvenih promjena i tragičnih lomova u svim segmentima društva u kome živi i u kome se nameće nužnost preispitivanja vrijednosti novog i prošlog i njihovih odnosa. U takvim okolnostima, on razmišlja o čovjekovoj svijesti, različitim načinima života i shvatanjima, o tome koliko se može kontrolisati život. Riječ je o intimno-aluzivnoj lirici u kojoj se podrazumijeva i upotreba fantastičnog u službi stvarnog. Stihovi mu se odlikuju autentičnim izrazom, refleksivnošću, kritičnošću kao i određenom dozom pesimizma. U njima dominira osjećajnost i promišljenost, ali to je i poezija metafizičkog krika kojom se osjeća, ukazuje i prosuđuje. Okolnosti u kojim pjesnik stvara svakako se odražavaju u onome o čemu on piše. A u

RIJEČ

Tešnju, kao u malo kojoj drugoj sredini, zgnusute su legende i fantastično, što seže čak i do ilirskih vremena. To je grad sa prošlošću gustog fantastičnog ambijenta, a u pričama o njemu kruže sitni tamni zlodusi s gustim spletom proturječnosti. U takvoj sredini nikada se nije živjelo samo od stvarnosti i za stvarnost već i od prošlosti i mitskog, koje je nerazdvojni dio tog ambijenta i razmišljanja, odnosno poimanja života i svijeta. Izoštrenih sposobnosti A. Braka, između ostalog, opaža i ono što je u čovjeku onostrano, nadnaturalističko, i prepušta demonu pjesme. Ako je moguće u potpunosti shvatiti poeziju Amira Brke, za koga neko, između ostalog, reče da je "otišao u ekstrem analize modernog svijeta". On je pjesnik mjere kod koga nema ničeg previše i ničega premalo. Dotičući se i baveći fantastičnim, on želi čitaocu da predoči stvarnost na jedan drugi, slikovit i ubjedljiv način, trudeći se da mu pjesme imaju boju vremena u kome su nastajale, obično zatamljenu, a proistekle iz stvaralačke nesanice. Za njega bi se moglo kazati da pripada onoj maloj grupi pobunjenih pjesnik u čijim riječima se osjeća jeres, i kako sam reče, duh Antikrista u čijoj se lirici fantastično odnosno legendarno prepliće sa stvarnim i jedno drugo sretno dopunjuje.

Ključne riječi: Amir Brka, Tešanj, poezija, fantastično, lirika

Predviđeno je da se na ovom skupu* o poeziji govori sa stanovišta mističnog, odnosno demonskog, kao inspirativnog, te nije suvišno podsjetiti da se pod demonskim u antičko vrijeme podrazumijevalo bestjelesno mitološko biće za koje se držalo da donosi nadahnuće i posredovanje između ljudskog i božanskog, pa u svojoj *Gozbi* Platon, između ostalog, kaže da "...samo kroz demonsko postoji dodir i razgovor između čovjeka i boga, ili u budnom stanju ili u snu".¹

1 * Ovaj tekst pročitan je na okruglom stolu *Demonsko u suvremenoj poeziji na području BHSC jezika* koji je održan u Kreševu 27.4.2013. godine u organizaciji Književne fondacije "Fra Grgo Martić" i do sada nije obja-

Osnovno u svijesti ljudi jest borba između svjetlosti i mraka (božanskog i demonskog), dviju suprotnosti koje ispunjavaju njihova srca. Kod Goldinga u *Gospodaru muva* svjetlost ne uspijeva da pobijedi mrak čak ni u srcima nevine djece što su se našla sama na pustom ostrvu. Srećom, konačne pobjede nema, kao ni poraza.

Septembra 1902. godine ruski pjesnik Konstantin Mihajlovič Fofanov pismom se interesovao šta Tolstoj misli o njegovim pjesmama. Devet dana kasnije iz Jasne Poljane dobio je odgovor: "Ja vas poznajem i pročitao sam vas. Iako ja, kao što, vjerovatno, znate, nemam naročite sklonosti za pjesme, mislim da mogu razlikovati pjesme prirode, koje potiču iz naročitog poetskog dara, od pjesama namjerno sastavljenih, i smatram da vaše pjesme spadaju u onu prvu vrstu."²

Pjesme Amira Brke ne spadaju u poeziju koja je namjerno pisana već u onu vrstu koja se piše iz unutrašnje potrebe—da se izraze nagonilana osjećanja. On ispisuje poetiku vlastitog života i promišljanja i, kako sam reče u pjesmi *Iz razloga sreće*, želi "konstatirati stanje duha/ naše epohe bez epohe". Ta poezija, puna dubokih, suštinskih misli, prožeta je natprirodnim, odnosno fantastičnim, u službi stvarnog. Fantastično u književnom djelu može da proizide i iz spleta psiholoških protivrječnosti stvaraoca, kao i iz mučne, morbidne stvarnosti tmurnog i opakog vremena u kojem on živi. Pjesme takve vrste ponekad se rađaju i iz sudara malog čovjeka sa uništavajućom silom i hrane se fantastičnim motivima, odnosno mitološkom građom koja se upotrebljava kao simbolika rascvjetanog života.

Svoju punu pjesničku zrelost Amir Brka doživljava u vremenu velikih društvenih promjena i tragičnih lomova u svim segmentima društva u kojem živi i u kojem se nameće nužnost preispitivanja vrijednosti novog i

vljivan. Platon, *Gozba*, Zagreb, 1897, str. 37.

2 Л. Н. Толстой, Писма 1887-1910, Просвета—Рад, Београд 1969, стр. 342.

prošlog, a i njihovih odnosa. U takvim okolnostima on razmišlja o čovjekovoj svijesti, različitim načinima života i shvatanjima o tome koliko se može kontrolisati život.

U cjelokupnom njegovom pjesničkom opusu Tešanj, kao njegov rodni grad, zauzima centralno mjesto u kojem on svoju poeziju gradi, kako u tekstu Čiji je đavo lijepo primjećuje Ljiljana Šop, od "običnog susreta, pročitane knjige ili rečenice uhvaćene u letu, utisaka s putovanja, nedovršenog razgovora, nečije smrti"³ i koječega drugoga, odnosno od svega što vidi i što mu se svakodnevno dešava. Riječ je o intimno-aluzivnoj lirici u kojoj se podrazumijeva i upotreba fantastičnog u službi stvarnog. Stihovi mu se odlikuju autentičnim izrazom, refleksivnošću, kritičnošću kao i određenom dozom pesimizma. U njima dominiraju osjećajnost i promišljenost, ali to je i poezija metafizičkog krika kojom se osjeća, ukazuje i prosuđuje.

Okolnosti u kojima pjesnik stvara svaka-ko se odražavaju u onome o čemu on piše. A u Tešnju, kao u malo kojoj drugoj sredini, zgusnute su legende i fantastično, što seže čak i do ilirskih vremena. To je grad sa prošlošću gustog fantastičnog ambijenta, a u pričama o njemu kruže sitni tamni zlodusi s gustim spletom proturječnosti. O tome sam piše:

"Na bedem često popnem se, dok cijela čaršija sni,/ u nadi da još tu je misterij u mojoj izbi// (...) Ja ležim u svome krevetu, miran kao sam na svijetu,/ i oči su mi raskrite, ka stropu ledeno uprte,/ a lik mi sablasno blijed. Za stolom bdije Rimljanin,/ poznata nosna krivulja, do njega mrki Mađarin,/ s Turčinom žustro raspravlja. Okolo plešu rusalke (...)" (*Smrt u Tešnju*). A u pjesmi *Grad* ta svoja opažanja dopunjuje stihovima: "Ponad -/ strše kule/ zindani/ kazamati:/ strnjika historije// Dolje -/ živo stado/ homo sapiensa".

U navedenim stihovima autor ima na umu legende i predanja, sve tajnovito u toj sredini sa kojim se u njoj živi. Ništa ne izmišlja,

samo ispisuje ono što vidi i o čemu razmišlja. A i ima o čemu. Sam grad i njegova okolina prezasićeni su slikama i mirisima natprirodnog-sa drevnom Gradinom, Ilirima, Rimljanima, patarenima, divskim kamenovima, kulama koje se ne daju podignuti dok se u njih ne zazida tek porođena žena s malim djetetom pri sisi, Kudret-vodom koja se može zaustaviti samo ako se u njen izvor bacaju najveće dragocjenosti: djevojački svadbene darovi i zlatnina; tu su i *sumalići* koji na mjesecini igraju pored rijeke i mame kasne prolaznike u njihove duboke virove, te džini i džinske vatre što iskre po nepoznatim mezarima šehida, između akšama i jacije. U takvoj sredini nikada se nije živjelo samo od stvarnosti i za stvarnost već i od prošlosti, i mitskog koje je nerazdvojni dio tog ambijenta i razmišljanja, poimanja života i svijeta.

Izoštrenih sposobnosti, Amir Brka opaža i ono što je u čovjeku onostrano, nadnaturalističko, i prepušta demonu pjesme. Te riječi su sredstvo bjekstva od nemilih uspomena (sjećanja): "Ja-mali, sveden/ na kotlinu ovu do okolnih brda/ (...) proklet, ja zlog demona služim" (*Pjesma*). U vremenu u kojem pjesnik stvara iracionalno trijumfuje nad racionalnim, kako u životu tako i u poeziji. To je ono vrijeme za koje je Ginter Anders rekao: "Teško je shvatljivo i šta činimo kad radimo. Ako to nije iracionalizam (i to ne samo kao filozofska teorija nego i kao stanje čovječanstva), onda ne znamo šta ta riječ znači."⁴

Život oko sebe Brka vidi na svoj, osoben način, odričući se uobičajenog i želeći da liči na samoga sebe, pa su mu pjesme obojene sopstvenom ličnošću. Nepovjerenje u stvarnost odvodi ga u neuhvatljive snove, i taj međuprostor ponekad se čini nevjerovatnim: "Himere što slijepci stvarnim mniju/ činim i ja: običan/ ujutro, po pravilu sunca/ ustajem iz noći/ i ležem u lijes dana// Na ulicama me/ iz svakoga lica/ gledaju moje rascvjetale oči//

3 Pogovor u knjizi: Amir Brka, *Đavo na Dunavu*, Biblioteka "Alija Isaković", Gradačac, 2008, str. 95.

4 Ginter Anders, *Zastarelost čoveka*, Nolit, Beograd, 1985, str. 412.

U svakom prolazniku/ svoje smrti brojim (...)", piše u pjesmi *Ovdje*.

Ako je moguće u potpunosti shvatiti poeziju Amira Brke, za koga Aras Borić reče da je "otišao u ekstrem analize modernog svijeta"⁵, onima koji ne poznaju njegov životni ambijent i prilike u kojim je ponikao i piše, onda je to zaista dobra poezija, poezija univerzalnog. Nesporno je da su mu pjesme u velikoj mjeri biografske, ali on nije jednodimenzionalan i njegovu poeziju nije uvijek jednostavno tumačiti. U predgovoru za Brkinu knjigu *Na pergameni lica* Enver Kazaz tačno je rekao: "Ispreplitanje različitih smislova i stalno širenje smisaonog jezgra pjesme temeljna je karakteristika Brkina pjesništva. Ono, kao i svaka vrijedna poezija, tjera čitaoca na neprestanu imaginativnu igru u otkrivanju poetskih smislova, pokazujući da se poezija prije svega i presudno zbiva u jeziku, a da je tek nakon jezičke tvorbe ona još i nešto drugo."⁶ A Rizo Džafić tome dodaje: "Istovremeno, on nikada ne teži dovršenosti i zaokruženosti, čime čitaoca uvlači u neobičnu igru odgonetanja smislova, traganja za tajnim šiframa koje mu pjesnik šalje metaforikom svoga jezika."⁷

Poezije se, inače, tumači na veoma različite načine, a ponekad joj se pridaje i ono čega u njoj nema, pogotovo ovako višeslojnoj kao što je Brkina. Prije vijek i po Džorž Eliot će, u svojoj *Vodeniци na Flosi* oštromno primijetiti: "Sada se sve stvari oblače i uvijaju u nekakve riječi koje ni najmanje ne liče na stvar."⁸

Amir Brka je pjesnik mjere. Kod njega nema ničega previše i ničega premalo. Pjesmama mu dominira osjećanje nostalgичnosti, ironije i bola, a posebno kada je riječ o bliskima koje je izgubio. One su refleksije

onoga što je proživio, što mu se dešavalo, što je vidio i osjetio, a o čemu kritički prosuđuje i razmišlja.

Dotičući se i baveći fantastičnim, on želi čitaocu da predoči stvarnost na jedan drugi, slikovit i ubjedljiv način, trudeći se da mu pjesme imaju boju vremena u kojem su nastajale, obično zatamnjenju, a proisteklu iz stvaralačke nesanicе. Za njega bi se moglo kazati da pripada onoj maloj grupi pobunjenih pjesnika u čijim riječima se osjeća jeres, i, kako sam reče, *duh Antikrista*. U stihovima mu je izražena specifična, intelektualna ironija.

Nerijetko odlazi u predjele sanjarskog i fantastičnog, vjerujući da je u ljudima najzanimljivije ono mistično, koje živi duboko skriveno u podsvijesti. U pjesmi *O duhovima* kaže: "O njima—nikada nije znao ništa, ali bio je siguran/ da postoje (...)"

Melanholija, apatičnost i usamljenost takođe su odlike ovih stihova, a sve viđeno i izraženo čudnim linijama i bojama, neobičnim obrisima. Kod njega je sve na granici nestvarnog, ali ne i nestvarno. To su slike jednog neobičnog stanja ljudske psihe, često prezentovane kroz prizmu fantastične zamisli pjesnikove kako bi se postiglo suštinsko koje se želi saopštiti. Njemu se život pokatkada nameće u svojoj nevjerovatnoj složenosti, a pjesme su stanja duha koja ne primaju realnost u njenom objektivnom vidu već su duhovito ispletено tkanje nevjerovatnog sa stvarnim, koje je nemoguće razlučiti.

Izraz mu je ponekad sažet, eliptičan, ali tada i na ivici nekomunikativnosti. A lirika mu posjeduje jasnost zvuka i duboku suštinu smisla. Struktura joj je složena i proizlazi iz osjećanja čovjeka kao metafizičkog bića, iz težnje da se otkrije i izrazi tajna života u svim segmentima, da jednostavnō, običnō i banalnō, pa i mističnō—zasvijetli novim sjajem.

U svoj lirski izraz unio je čiste tonove nesvakidašnje svježine u kojim dolaze do izražaja mekoća, lelujavost, eteričnost, melodičnost stiha, te paradoksalnost, ironičnost i otpor.

5 Amir Brka, *Na pergameni lica—100 pjesama—(1990-2000)*, SPKD "Prosvjeta", Sarajevo, str. 197.

6 Isto, str. 13.

7 Isto, str. 186.

8 Дорџ Елиот, *Воденица на Флоси*, књ. прва, СКЗ, Београд, 1894, стр. 17.

Moglo bi se kazati da je ta lirika sva u mekoj rasvjeti intimnih zapisa o vlastitom životu i snu, prozračna i sentimentalna, a da je njen autor često pjesnik sitnica, te da nema značajnije karakteristične pojave grada u kojem živi koju on nije "uhvatio" u stih–gledajući, uočavajući, razmišljajući. Sve to ostvaruje metaforama ili otvorenim, živim i bogatim slikama. Male teme, male forme, melodične poente, osjećanje za štimung, sve je stalno prisutno u njegovim stihovima visokog senzibiliteta u kojim se tretiraju egzistencijalna pitanja modernog urbanizovanog čovjeka.

To je lirika sa više faza različitog osjećanja, poimanja čovjekove egzistencije i različitog umjetničkog oblikovanja saznanja, doživljene spirale ljudskih obmana i zabluda. U njoj se nemir i strah javljaju pred tajanstvenim, pred nepoznavanjem sebe u neprobnoj svijetu i traženju odgovora. Stoga su te pjesme katkada potresne ispovijedi–čija je neposrednost uzbudljiva i neodoljiva.

U raskošnom lancu i kristalnom nizu pjesama, koje imaju svoju unutrašnju koherenciju postignutu ostvarivanjem integralne vizije, ključaju stihovi koji kao da izbijaju iz podzemnog, iracionalnog svijeta. Neke od najstroženijih njegovih poetskih poruka upravo su u pjesmama sa fantastičnim i irealnim u sebi, i, po pravilu, one su i pjesme sa najviše nerazriješenih čvorova, čemu je uzrok visok stepen kompleksnog viđenja života. Njihov autor upravo složeno pristupa životu u kojem je riječ o surovom i trezvenom realizmu ostvarenom tako što se stvarnom suprostavlja vanživotno, natprirodno, ono što se ne može vidjeti.

Natprirodno nije došlo samo po sebi, nije samoniklo, već je povezano sa autorovim okruženjem, čudnovatim predanjima, folklorom i zagonetnim pričama, koje je slušao u djetinjstvu, sa doživljavanjem i poimanjem onoga što se zbivalo oko njega.

Mitovi su, inače, izraz kreativne moći ljudskog duha i neograničenog broja elemenata beskrajinih kombinacija. Svaki je izvjes-

no i na drugi način ispričana priča. Oni su i svojevrsan izraz «divljih misli», kako bi to kazao čuveni antropolog Klod Levi Stros, sa logičkim zaključcima ljudskog duha na određenim stupnjima njihovog razvitka. Ljudi misle i stvaraju u mitovima, pa i poetski se izražavaju, tvrdi on.⁹

Rijetko ko je tako kao Gogolj literarno uspio da predoči nastanak mitskog, odnosno demonskog, što se da zaključiti iz kratkog navoda pripovijetke *Strašna osveta*:

"(...) kadli najednom od straha zavikaše deca, što su se igrala na zemlji, a za njima uzmaoše i ostali, i svi su, prestrašeni, prstom pokazivali na kozaka koji je stajao u sredini među njima. Niko nije znao ko je. A on je već krasno otplesao kazačok i stigao da nasmeje gomilu što ga je opkolila. Ali kad je jesaul digao ikone, kozakovo se lice najedanput sasvim promeni; nos mu se odulji i nakrivi ustranu, umesto smeđih zaigraše mu zelene oči, usta mu pomodreše, podbradak mu stade drhtati i zašilji se kao koplje, iz usta mu iskočiše zubi derači, iza glave mu se napravi grba, i kozak postade starac.

- To je on! To je on!–vikali su u gomili, ...Opet se pojavio veštac!–vikale su majke i uzimale svoju decu u ruke.

- Biće nesreće!–govorili su stari vrteći glavom."¹⁰

Sjaj ove priče je u postupnom razvoju fantastičnog zrna u njoj, u blistavom pretapanju i neosjetnom unošenju detalja nestvarnog i postepenog napuštanja realnog tla, tako da čitalac ostaje u nedoumici između realnog i irealnog. Ta čudesna prepletenost izrazito fantazmagoričnog i podvučeno realističkog čine ovo štivo izuzetnim.

I Amir Brka je takođe pjesnik sa dubokim uvjerenjem u dualističku podjelu svijeta na dobro i zlo (božansko i demonsko). U svoju poetiku ponekad unosi i tonove Edgara Alan

9 Klod Levi Stros, *Mitologije 4. Goli čovek*, Prometej–Kiša, Novi Sad, 2012, str. 682.

10 N. V. Gogolj, *Strašana osveta*, Džepna knjiga, Sarajevo, 1959, str. 6. i 7.

Poa kojima se brišu granice između zbilje i iluzija, i ulazi u prostore iracionalnog, ali sa vlastitom poentom i težnjom za prevazi- laženjem nesuglasnica između čovjeka i svi- jeta u kojem živi.

Pjesnik je bizarnih tema, često stilizo- vanih i "nerealnih", ali istovremeno psihološ- ki prodornih i jezički svježih. Njegova poezi- ja je sublimisani izraz onih duhovnih stanja i raspoloženja koja preovlađuju u njegovoj psihi, a prevashodno životni i intelektualni pesimizam, s mnogim varijacijama melan- holije i tamnih ljudskih strepnji. Kroz sim- boličke preoblike on poezijom izražava svoje poglede na stvarnost, koja kao da nastaje iz tjeskobe duše i stiješnjena srca, pa u njoj pretežu depresivni elementi. Fantastično, odnosno mitsko–doživljava i prihvata kao stvarno.

Njegova veza sa mjestom u kome je rođen krvno je neraskidiva, ali u dobrom dijelu i metafizička, što najočitije dolazi do izražaja u knjizi *Turistički vodič*–koja je svojevr- sna lirska istorija Tešnja, data kroz istorijske spomenike, najčešće obavijene misterijom: od paleolitkog doba preko maglovitih i mut- nih legendi o nastanku grada, pa do vremena posljednjeg rata. U njoj je uticaj ambijen- talnog okruženja veoma snažan, neupitan: "Drevnost je drugdje/ razlog za ponos/ a kod nas samo/ za stalnu misao o smrti// Čim se probudiš/ gdje god da pogledaš/ memento mori (...)" (*Nekropola*).

Iskreno se držeći vlastitih uvjerenja, svoje rodno mjesto ne idealizuje, pa tako za njegov prepoznatljivi simbol–staru tvrđavu–stihovi- ma kaže: "kao da je posrijedi kakva ljepota/ a ne od riječi do riječi rugoba" (*Gradina*).

U pjesmi o rijeci koja teče sredinom gra- da, a koja ljeti presušuje pa više i ne liči na rijeku već na ućkur, ima stihove: "O rijeci su samo legende ostale/ jedna o velikom povod- nju/ koji se zbio u vrijeme/ kad se vrijeme nije bilježilo/ a druga o sumaliću/ čudesnom biću/ što je u njoj živjelo/ krijući se među ko-

rijenima/ joha i vrba/ koje su uz rijeku rasle" (*Rijeka*).

U ovim se stihovima fantastično, odnosno legendarno sretno prepliće sa stvarnim i jed- no drugo dopunjuje. Tu se, na neki poseban način, lokalno i lično uzdiže na razinu uni- verzalnog, tako da time formuliše emocije, koje na neki drugi način nisu saopštive.

Korice knjige *Antikrist u jeziku* ilustrovane su slikom *Strah* norveškog slikara Edvarda Munka, na čijim platnima se često javljaju vampirske pojave, pogotovo kad predstavlja ženu. Strah sa slike trebalo bi da ispoljava suštinu onoga što je u knjizi: strah od samog sebe, strah od demonskog u sebi i oko sebe.

Pjesma *Antikrist u jeziku* kazuje da je na kraju svega smrt, grob, raspad i Vrag, a ostaje samo ono što je rečeno, ali i dilema koja se uspostavlja u tvrdnju da "šutjeti treba, // jer iz svega/ zapravo/ ništa vrebalo." Ona u samom naslovu sadrži elemente fantastičnog, gotovo zastrašujućeg, ali i zagonetnog. Pred–postav- ka, koju ova pjesma donosi, da "sve u jeziku je"–podudarna je sa jevanđeljskim riječima: "U početku bješe riječ, i Bog bješe riječ. Ona bješe u početku Bog. Sve je kroz nju postalo, i bez nje ništa nije postalo što je postalo. U njoj bješe život, i život bješe vidjelo ljudima. I vidjelo se svjetlo u tami i tama ga obuze. I riječ postade tijelo i useli se u nas."¹¹ Riječi su, po Jevanđelju, "blagodat istine". Ali–po pjesniku–u njima je i Antihrist–đavo. I one nisu samo svjetlo i dobro već mogu da budu i zlo. Antihrist je u mnogima od njih, i zato ih valja oprezno birati i upotrebljavati, jer od čovjeka, po Antihristovom nagovoru, mogu da poteknu i riječi koje mogu donijeti zlo, pa "šutjeti treba", sa uzdahom zaključuje pjesnik.

U pjesmi Amira Brke *Jedan stih* kaže se: "svaki je trenut pjesma", jer u jednom je času sve–i Bog, i Riječ, i Adam, i zadnji Adam.

Demonsko–to je ljudska nesreća, i tragič- no u životu. Ali–da bi se počelo pisati, nes- rećno i tragično treba da se desi najmanje dva

11 *Biblija ili Sveto pismo, Novi zavjet*, Beograd, 1973, str. 95.

puta, tj. da postane iskustvo, što potvrđuje stih iz pjesme *Ciklično objavljivanje pjesništva*: “I tek s ponovnim padom u nesreću, počinje pisati...”

Pjesništvo obično nije trajan, pa ni kontinuiran proces, već ciklusna pojava. Zадovoljna i srećna osoba rijetko je i pjesnik. Iskustvo kazuje da tek iz nesreća i bola nastaju djela trajne vrijednosti: “Iz razloga sreće,/ pogotovu porodične, danas/ ne može nastati pjesma” (*Iz razloga sreće*). U biti pjesme *Godot*, neki drugi pjesnik mišljenje je da život, odnosno čovjek, nikada nije u tolikoj opasnosti da bude unižen kao onog trenutka kad ga “uznesu”, kad se izdigne u visine slave. Uznesenje je zamka, obmana, pa pjesnik kaže: “Ipak, bolji je i ponor -/ koji više nije varka mira.”

Da je opasnost u samom čovjeku, govori i stih: “Od sebe strahuje samoga”, od mračnog u sebi, mraka s kojim se valja boriti, a koji se ne da pobijediti (*Odsustvo Boga*), do čega je došao i Vilijam Golding u već pomenu-tom romanu koji završava riječima: “Ralf

je plakao za nestalom nevinošću, plakao je zbog mraka u ljudskim srcima...”¹²

Nikada se ljudskom biću ne dešava toliko nevjerovatnog i čudnog kao u snu. Jedan takav morbidan san predočen je u pjesmi *Zapisan san*, san koji je teško razjašnjiv i odg-onetljiv. A nije li takav i život?

Stihovima pjesme *Treći put* kazuje kako se noću, potpuno sam, našao na očevom grobu, u groblju na kojem su “Fascinantno svijetli nišani”, a svjetlost je “groblje oblivala” –tako je čudnovata i nevjerovatna. U ovim stihovi-ma pjesnik otvoreno piše o svom senzacio-nalnom iskustvu u traganju za nedokučivim.

Doživljaji svijeta i vizija života određeni su ambijentom i pjesnikovom psihološkom situacijom u mjestu u kojem je već odavno prsila njegova dječaćka iluzija, a u svijest pro-drle struje novog viđenja života i stvarnosti. Njegov rodni grad postao je ambijent njegov-ih pjesama i prosuđivanja života koje se metaforički preobražava u njegovoj svijesti.

¹² Vilijam Golding, *Gospodar muva*, Prosvjeta, Beo-grad, 1969, str. 218.

U pjesmi *Smračilo se odavno* takođe se prepliću fantastično i stvarno. U silovitoj ekspresiji lice grada se demonizira, a osjetljiva individualnost sudara se sa mračnim silama kao odgovor na spoljašne nepodnošljive pritiske. Ljudskost je prituljena, ugašena, što otvara mogućnost da iz mračne špilje izađe netopir, vladalac noći. Brda nad gradom primiču se jedna drugima, “a nad njima urliče pijani Moloh”. Ali građani su s time pomireni, ležerni, pripremljeni na nestajanje i konačno nepostojanje. Ovdje je naslikana mračna strana atmosfere grada na način koji u sebi ima obilje sablasnog da čitaoca od toga obuzima jeza.

O košmarskom oko sebe i u sebi Amir Brka govori i u prvim pjesmama knjige *Antikrist u jeziku*. Ono što je potrebno da se košmarsko osvjetli i razjasni, i tako napiše dobra pjesma, jeste ljubav (*Intervju s pjesnikom*). Svaka istinska ljubav sadrži u sebi iskrenost i razumijevanje kao suprotnost od onoga što je demonsko i haotično, nepovezano i nesabrano u čovjeku, ono što se otima kontroli: “I cijelo se tijelo/ bjesomučno približuje trenu/ u kojem bi svaki/ njegov djelić/ mogao početi/ sam za se/ nekontrolisano funkcionirati” (*Previše detalja*).

Svakojaka iskušenja koja neprestano opkoljavaju i opsjedaju čovjeka i koja postaju sve brojnija predstavljaju veliku prijetnju da se izgubi kontrola nad samim sobom i tako ustupi prostor haosu—kazuju stihovi iz pjesme *Odsustvo Boga*: “Od sebe strahuje samoga (...) od mračnih,/ magmatskih udara”. I ne bez razloga, jer su oni svuda oko čovjeka i u čovjeku.

U pjesmi *Skladište uspomena* produžava se razmišljanje iz prethodne pjesme, te se kaže da je sve u ljudskoj svijesti, počev od postanka čovjeka od “samoga Prvog Dana kojemu je,/ ne sumnja više,/ u nejasnu liku prisutan je bio” Čovjek je samo nevidljiva tačka u kosmosu, ali je sam sebi i cijeli kosmos (*Podanik stvari*).

Razmišljajući o protoku vremena i o smrti, ovaj stvaralac tvrdi da se sve strašno u malim gradovima čini još strašnijim, “a naročito smrt”. U malim sredinama ljudi sebi pridaju više značaja nego što ga stvarno imaju, a u osami pogotovo (*U optiči osame*).

Narodnu mudrost “Sutra mnoge upropasti”—koju je u nekom svom književnom tekstu, upotrijebio i Ivo Andrić, Amir Brka sažeo je u naslov pjesme *Od sutra*, što je i uzrečica onih koji od sutra žele u životu nešto da mijenjaju, jer, kako pjesnik kaže: “on ne može/ živjeti dalje pod teškim/ naslagama perverzne/ svjetskosti/ što se talože/ impregniraju,/ djetinju čistotu pritiskaju (...)”

Smislom i temama—*Antikrist u jeziku* je zbirka vezanih pjesama, lirska unutrašnja isповijest o mračnom i nejasnom u čovjeku i oko njega što ga pritišće i uznemirava.

U pjesmi *Mudrost privida* pjesnik razmišlja o čovjeku izvan vremena kada se “nađe u panici zbog nereda”, svjestan kosmičkog časovnika “u kojemu se, kucajući,/ pomjera kazaljka srca/ prema trenutku u kojem će se zaustaviti”. Uprkos svemu, čovjek nastoji da se penje, ali, i ne dosegnuvši cilj, neka sila ga vraća tamo gdje je bio, gdje mu je početak (*Katmandu*), čime se, oštrije nego u mitu o Sifzu, potcrtava uzaludnost svega ljudskog.

U životu svakog čovjeka ima trenutaka lutanja i svako je svojevrsni Odisej, a ljudski životi odiseje, manje ili više uzbudljive, a gotovo sve, na kraju, i tragične. Svaki životni prostor pruža priliku za lutanja, što govori i pjesma *Ulix*, zasnovana na antičkoj mitskoj osnovi. Zvuči neobično, ali odiseja se čovjeku može dogoditi i na putu od kafane do kuće u kasnim noćnim satima.

Život na licu ljudi ostavlja trag, i spoljni i unutrašnji. Za sve preživljeno postoje jasno vidljivi ožiljci i znaci, ali nevidljive su sile koje ih ostavljaju. Stvaralaštvo na čovjeku—umjetniku takođe ostavlja tragove, pa pjesnik kaže da, kada se trgne iz sna, pjesma, “isisavajući ga”, ostvaruje svoju đavolsku moć i svojim crnim grafemima ispisuje samu sebe “njime

vitlajući/ od propasti do ponora,/ od tame do mraka” (*Od propasti do ponora*).

U pjesmi *Jedan hip* pjesnik se ispovijeda da mu se u neki ponoćni sat, kada uzme olovku u ruku, čini “da će pisati tako/ da će mu elektricitet/ spržiti prste,/ istopiti pisaljku/ među njima”, a potom ga skršenog, i sasvim praznog, sa staklastim pogledom–zora zatiče nad bjelinom hartije. Ovi stihovi potvrđuju da se pjesma ne može napisati bez unutrašnjeg nadahnuća (božanskog ili demonskog). *Krug koji zbunjuje* kazuje da je istinska poezija, još od Gilgameša, “uvijek o smrti govori”, a smrt, bez obzira na to koliko bila stvarna, obituje u predjelima metafizike i neobjašnjivog. Ona je pretakanje života u vječno–samo ako se na odgovarajući način zapiše. A naredna pjesma u knjizi *Antikrist u jeziku* upravo ima naslov *Pred riječima*. U njoj pjesnik kaže da pred njima često zanijem i ne zna kako da ih odabere, spoji, uskladi i organizuje. *Poezija* je pjesma koja se bavi istoimenom temom–poezijom, koja treba da se definiše, odbaci ili potvrdi. U pjesmi *O životu san* razmišlja se o granici života i sna. Da li granica uopšte i postoji, ali se zna da “u smrti granice nema”–da je konačna i nepromjenljiva.

U knjizi *Antikrist u jeziku* autor je pogledom okrenut unutra, u dubine vlastite psihe, a u pjesmi iz te knjige *Zapisan san* miješa se java sa snovima i pojavljuju fantastične slike otkopanog očevo groba u bašti, sa ljudskim kosturom među cvijećem, a koji se oglašava jezivim kricima i “gadostima”. Otkopan je, jer je u njega ušao đavo... Šta je tu istinito, šta je java, a šta san...?

U pjesmi *Smrt i ništa* ima i ovaj stih: “On je htio pisati za smrt”, i nije napisao ništa, jer smrti, izgleda, stihovi ne trebaju. Sve je na kraju nijemo.

U pjesničkom ciklusu *Šta pišem* nalazi se desetak pjesama, među kojima je i pjesma po kojoj cijela zbirka nosi ime: *Antikrist u jeziku*.

Moglo bi se kazati da ova pjesnička knjiga Amira Brke obiluje misaonošću i metaforičnošću, ali i da ima stihova koje bismo

mogli nazvati nerazriješenim poetskim čvorovima. Njena tema je problem umjetnika (pjesnika), odnosno umjetnosti i pjesništva–pjesničkog stvaralaštva. U ovom slučaju može se govoriti o izrazitoj autorefleksivnosti i preplitanju stvarnog (svakodnevnog), tradicionalnog, prirodnog i okultnog.

Fantastično kod ovoga pjesnika izraženo je u komuniciranju s mrtvima, i to ne sa bilo kojima već sa onima koje je on poznao, s kojim je prijateljvao i koji su mu mnogo značili u životu. Davno je rečeno da najmanje vrijede osobe koji ne poštuju mrtve, a Amiru Brki oni su značajniji i važniji od mnogih živih. Jedan od njih je i pjesnik Musa Ćazim Ćatić, za kojeg veli da je imao sreću da živi u vremenu poslije kojeg će poezija važnom biti, te će on, Ćatić, ostati živ: “Isti je nišan nad nama/ samo je tvoj bolji svijet” (*Pred Ćatićevim mezarom*). On, koji je za života bio “izlišan”, sada, mrtav, veoma je značajan i stvaran. Da i mrtvi imaju metamorfoze, svjedoči pjesma *Pjesnikov grob* iz knjige Đavo na Dunavu; taj grob se do juče nalazio u mraku pored puta, a sada je osvjetljen neonskim svjetiljkama i uznemiravan bukom iz obližnjih neuređenih dućančića, koji su mu se na korak primaknuli.

Egzotika orijentalnog, skriveni i tajnoviti grobovi i groblja u kojima obitavaju neumrle duše pokojnika–Brkina su pjesnička opsesija. Nemali broj tih pjesama čine poetski nekrolozi njegovim najbližim.

Svojom čudesno snažnom i potresnom pjesmom *Ponestaje prostora*, pjesmom nadgrobni tonova, on teži da prodre u neuhvatljive predjele fantastičnog, ali i u smisao života traljavo zakovanog za zemlju, uporno tražeći i poetizujući ono što čovjekov život označava i obogaćuje. Ona je reprezentativan primjer intimističko–metafizičke poezije oduhotvorenja, irealizacija pjesnikovog stanja i njegovog nadahnuća, spiritualizacije i preobražaja.

U gluvo doba noći on ponovo odlazi na groblje “Donlagicčka”, najveće i najstarije u

gradu, koje je ime dobilo po uglednoj porodici Đonlagić. Na tom groblju se, uglavnom, sahranjuju uglednici: begovi, muftije i hafizi, a jedan od hafiza, koji je za života likom asociirao na nišan, "iz mezarluka kreno/kasabom da prohoda". Na tom mističnom mjestu u nedoba, dok "fascinantno svijetle nišani u obilju bolno čedne mjesečine", pjesnik pokušava da uspostavi prekogrobni dodir sa ocem, kojeg kao da za života nije ni imao, te želi da mu kaže sve ono što je među njima ostalo nekazano, spreman čak i da siđe u "čekaonicu odakle ljudska stonoga/ jednog po jednog iznosi putnika,/ a prostor dolje se smanjuje"—ponestaje.

Otac je za života, reklo bi se, živio svoj život, zagledan u neku samo njemu vidljivu tačku. Okrenut molitvi i komadiću očevine u rodnom Dobropolju, jednoj od tešanjskih mahala. Sve je u toj porodici, kao i u drugima, izgledalo svojstveno samo njoj.

Sin pokušava odgonetnuti tajnu šutnje i zatvorenosti oca preko njegove smrti, što djeluje fantastično. Negdje u podsvijesti kao da osjeća da mu je otac, na neki način, bio i sam pjesnik čudak, koji je život i stvarnost doživljavao na samo njemu znan način.

Ova pjesma, kao i nemali broju drugih, odlikuje se i crnim humorom:

"Smršo vam je otac."

... ?

"Sleg'o mu se mezar!"

Jedna od takvih pjesama je i pjesma o njegovom umrlom prijatelju po imenu Neko, koji je pio votku umjesto ljekovitog kozjeg mlijeka (Neko je za života bio veterinar). Sve se završilo tako što mu je jednog dana mahnuo rukom i izgubio se u ništa. Tako je Neko umro, otišao u zaborav, i postao "niko".

Na početku ciklusa *Posmrtnje pjesme* je moto: "Ako iskustvo nešto znači,/ s malo mašte ne bi teško bilo/ dokazati da su najbolji,/ štaviše—da su savršeni/ oni što su mrtvi".

U tim svojim pjesmama pjesnik "s malo mašte" ostvaruje kontakt s mrtvima, koji su najbolji i savršeni, jer su mrtvi. Neobič-

no je da ti pokojnici ne žale za životom, pa jedan od njih sarkastično dobacuje živima da žvaću, "svaki svoju, dnevnu porciju ništavila", i da oni, mrtvi, ne žale za takvim životom i iskustvima kakva su imali.

Pokojnici o kojim je riječ nisu izmišljeni-fiktivni, već su stvarne osobe, koje je pjesnik poznao, a neki su mu bili i prijatelji. Mirko, iz istoimene pjesme, je ličnost koja je u toj maloj sredini obilježila svoje vrijeme praznim i promašenim životom. U fantastičnom monologu prisjeća se da su mu to i prorekli za života: "Sad kad sam ovamo, to sve izgleda mi čudno,/ ali, opet, nekako mi je stalo šta će/ vam on o svemu reći." Mrtav, on govori o propuštenom životu i svojim nekadašnjim osjećanjima: "A ovo mrtvo srce i sad, pritajeno, kuca za nju, za dom/ koji smo mogli biti." Ova ispovijest duboko je istinita. Njome je na kontrastan i fantastičan način pjesnički slikovito data jedna od promašenih ljudskih sudbina, ali, što je paradoksalno, sjećanja na takve osobe dugo žive u pamćenju ljudi.

Nasuprot Mirku, Ahmed u istoimenoj pjesmi je osoba koja je bila uzoran vjernik, hafiz, ljekar, porodičan čovjek i ugledan građanin, pa ipak nije obilježio svoje vrijeme, iako je živio «smjerno, uvijek i svakako/ s mišlju na Boga, nikada pitanja ne postavljaajući», te iz groba dovikuje: "Ali,/ sad me pohodi pitanje jesam li u zabludi bio..."; pa, na koncu monologa, o svom životu zaključuje: "on je ostao nevidljiv,/ sve dalje u tminu odmičući."

Jedan od onih koji je podnio tešku žrtvu u ovozemaljskom svijetu, i kojem bi odgovarao epitaf *Ovdje počiva onaj koji i nije imao život*, jeste i Raka, koji sada *iz hladnog groba* sa žaljenjem gleda na žive.

Dragoslav, u istoimenoj pjesmi, nije pseudonim kojim je prikriivena stvarna ličnost već pjesnikov profesor književnosti, a kasnije i prijatelj koji, iz groba, skrušen, moli Gospoda: "život, još jedan, da mi daš...", ne vječni već "onaj kratki, tamo", kroz koji je kao u snu, kao zombi protrčao..., od krčme do krčme, dok su "utvare oko mene svet-

kovale svoj mrtvački pir (...) Ne razumjeh tad da taj lažni bog Sotona je (...)” On sada, iz groba, govori o obmani alkohola, kojoj je za života podlegao, kao i drugim obmanama, a kada bi mu se drugi put ukazala prilika—on bi “Slavio svaki tren kao jedini da je, (...) u njemu uživao bih, ne tražeći omamu.” U *Draganovoj posmrtnoj pjesmi* pokojnik posmatra i komentariše svoju vlastitu sahranu, a u pjesmi *Metar, metar i po*, napisanoj neposredno po smrti Dragoslava Vlajkovića, poeta je da se sve završava silaskom metar, metar i po pod zemlju, čime se sve utišava i izvan toga “smiraja ne može biti”.

Nakon svega je pjesma kojom se poslije tri godine od smrti pjesnik ponovo obraća Dragoslavu, “koji je vječno pronosio dah teškog alkohola”, a nad čijim uzglavljem sad već uranja drvena krstača u zemlju. S tugom konstatuje kako je iza njega ostao samo “tamno sivi kaput/ što ga je kćerka nedavno darovala/ garderobi pozorišnih amatera.”

Naizgled, mnogo je fantastičnog u ovim stihovima, ali sve je istinito i životno da životnije ne može biti.

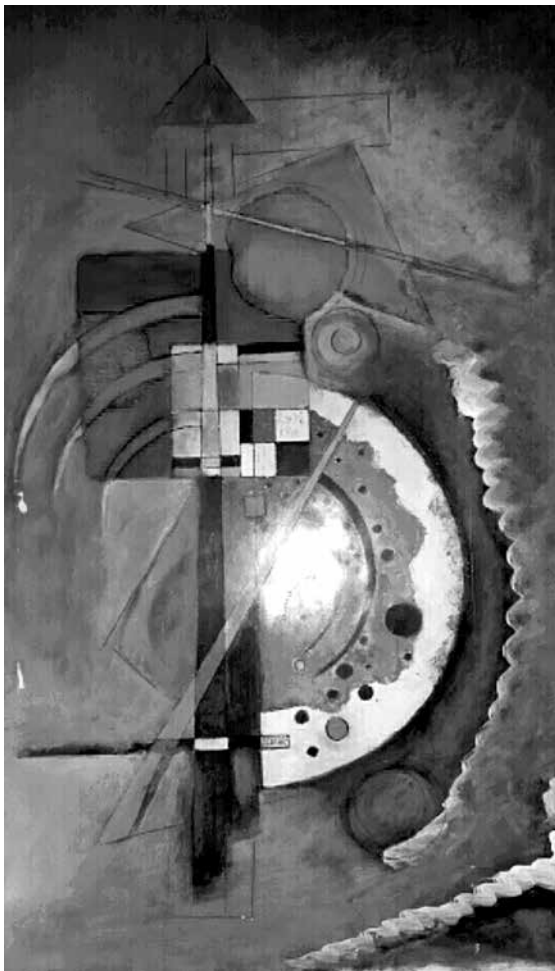
U pjesmi *Egzorcizam* iz knjige *Uređujemo staru kuću* riječ je o istjerivanju zlih duhova, koji se oglašavaju tako što “pucketaju/ pa se plamen razvitlava/ privremeno tminu/ u crveno boječ”. U sredini u kojoj pjesnik piše postoje predanja o džinima i džinskim vatrama koje su tako često viđane na groblju “Obješena”, namijenjenom za strance i skitnice, a gdje je pokopan i pjesnik Musa Čazim Čatić.

Sablasno i fantastično, kao i iz navjednog Gogoljevog odlomka, rađa se iz stvarnog, i često je začinjeno velikim količinama zlobe prema onima koji nešto čine nastojeći da se prokljuju ispod opne provincijske učmalosti: “(...) jezna sablazan oko mene se širi// Vele da roditelji su mi jurodivi -/ (...)

Pramajka da vještica mi je bila” (*Pjesma o meni?*).

Pjesma po kojoj zbirka nosi naslov *Uređujemo staru kuću* jedna je u nizu pjesama sa temom spiritualne opsjednutosti umrlim roditeljima: “Danas će otac i majka doći.// Nisu otišli davno (otac prije sedam/ majka prije tri godine)”. Bio je to, u stvari, san: “Probudim se, i pitam: Hoćeš li mi pomoći/ kuću danas za mrtve da uredimo?” Ovi stihovi su, jednostavno, izraz nostalgije i duboke tuge za nekim iščezlim srećnim porodičnim trenucima.

Zombi, rekonstrukcija pjesma je koja kazuje da njen autor zna da se orijentiše, da uoč-

va ono najvažnije, umije da uopštava i izvodi zaključke, da proračuna i procijeni. Ona je, zapravo, i ciklus od šest cjelina. Data je kroz oblik košmarnog sna sa teško razrješivim čvorovima. Slike rekonstrukcije pokojnika kroz magiju buđenja su sablasne, a onda se na kraju čuje glas stvarnosti: "Eto, kakav si ti, u stvari", to jest: zombi, oživljeni mrtvac koji nema sposobnost da samostalno djeluje, da utiče na bilo koga. Njome je postavljeno i pitanje sudbine njegovih pjesama: "sve zaboravljeno. Bez datuma, bez sjećanja, bez/ razumijevanja." Predmet pjesme je, čini se, sam pjesnik.

U pjesmi *Gotovo ništa* kao da je moguć "samosvojan, paralelni svijet", te da se razumom može proživjeti nekoliko uzastopnih života, "(...) bivajući/ u njima posve različitim osobama". Paralelni svijet je pojava u domenu fantastike, ali ima i onih koje tvrde da ga vide i doživljavaju.

Bijelo u crnom (Šta mi je rekao pekar Adem) ciklus je u kojem se pjesnik kreće ivicom fantastičnog i stvarnog. Pekar Adem nije fikcija već stvarnost, pjesnikov prijatelj u jednoj životnoj etapi, rođen pod mističnom tvrđavom, za koju su vezana mnoge priče o skrivenim tajnama, uz koje je odrastao. Fantastično u njegovim noćnim ispovijedima je, zapravo, stvarnost njegovog djetinjstva. Ovim ciklusom fokusiraju se *bjelina* i *svjetlost* što u moćnom okruženju *crnog* nemaju izgleda za priznanje i uvažavanje.

Zbirka *Na pergameni lica* počinje ciklusom pjesma sa porodičnom tematikom, pod naslovom *Vrata nepoznatog*.

U pjesmama *Intervju sa pjesnikom* i *Poezija*, suština je da je pjesma misterija do koje treba dosegnuti, što samo rijetkim srećnicima polazi za rukom. Sve drugo i nije pjesma.

Poezija mora da zrači i nečim nadstvarnim, da bi plijenila čitaoce (*Od propasti do ponora*).

O kojem i kakvom je prozoru riječ u stihovima pjesme *Reći taj prozor*—moglo bi se metaforički tumačiti pogledom na život u

koji na kratko ulazimo i brzo izlazimo: "Jednom ću kroz taj/ morati prozor/ skočiti van/ (...) u nevidu dana", vjerovatno—u smrt. Srž svrhe življenja kao da je nedokučiva, a time i bespredmetna: "ti kružiš oko prazne tačke", "oko tamne ništice" (*Trag ka ničemu*). Život je kruženje oko ničega i vraćanje ničemu, i uvijek dođe vrijeme kada se krug zatvara.

Postoji samo sadašnji trenutak, recimo dan u kojem se živi ili u kojem kiša pada, i ništa više. Događaj sadašnjeg trenutka jedino je što postoji i što je konkretno—ostalo je sve ili iščezlo ili neizvjesno, potpuna nepoznanica.

U pjesmi *Napisati povijest ovoga grada* kao da je pjesnikova namjera bila dokučiti koja je bila Božja promisa kada ga je stvarao takvog kakav jeste—jer se u stvarnosti čini da je to "grad bez boga/ bez ljubavi—što znači/ samo da strast i mržnja upravljaju njime".

U svačijem životu ima trenutaka koji se ne daju racionalno objasniti. U jednoj od pjesama knjige *Vrijeme sretnih gradova* kaže se da u oskudnim dobima svemu ima mjesta, "jer ništa nije važno" (Čovjekov zavičaj).

Veoma je zagonetna i pjesma *Đavo* na Dunavu, po kojoj cijela zbirka nosi ime, a koja je možda i ključ za razumijevanja cijele zbirke. Posvećena je neobičnom piscu Igoru Marojeviću, koji tvrdi da samo pet procenata ljudi ima izgrađen sopstveni ukus, te da je «Stari zavjet pun pokolja i osude—nažalost ljudske suštine, a Novi je jedna slatka i gorka laž», dakle autoru koji se suprotstavlja konvencijama.

Dunav je rijeka koja povezuje više država i naroda, ali teško da ih vezuje i spaja po dobru, već će biti prije po zlu (vragu), od kojih je jedno i njena zagađenost i nestanak riba. Nisu li na toj rijeci, nedavno, umjesto da se grade, rušeni mostovi. U svakom slučaju, u ovoj pjesmi nije u pitanju samo jedan čudan košmarni san, nakon susreta s velikom rijekom—sa mostom, ribama i đavolom na njemu. Piscu kaže da nije jasno čiji je to đavo, pa zaključuje: "jer u sebi svako od nas/ svo-

ga nosi đavla/ ili vraga". A narodna tradicija kazuje da su baš vode stanište nečastivih sila.

Pjesnik je pjesnik svuda, pa ma gdje se našao, makar i na odmoru. On uvijek posmatra i zapaža karakteristično. Apsurdno je dokle sve mogu da dosegnu ljudski tragovi. U jednom primorskom gradiću od gusarskog groblja ostao je samo toponim, ali gusarsko ime živi u riječi, u karnevalu, u dječjoj mašti i snovima. A da li još stvarno živi i njihov istinski duh—pjesnik zaključuje stihom: "I ko će znati, ko to može znati...?" (*Gusarsko groblje u Omišu*).

Ravnodušnost prema tuđoj smrti izražena je u pjesmi iz istog ambijenta i ciklusa: "Umro je jedan od nas, čovjek, brat naš!", ali svijet je potpuno ravnodušan, izuzimajući trenutak kada je "svoje crte kod mrtvog prepoznao". Demon smrti je svačiji, s njim se zauvijek nestaje.

Kroz pjesmu *San* pjesnik ostvaruje susret sa umrlom majkom. Sanja da se u dubokoj noći probija satima kroz jezivo pusti uski kanjon Zvečaja. Na putu ga presreću poznata lica pokojnika, "bijela od jeze". A onda se pojavila majka, sa utješnim riječima, nagnuta nad njegovu postelju "kao nad otvorenu raku", i time je prekinut strašni košmarni san.

U posljednjoj pjesmi ove zbirke *Jesi li* kaže: "Jesi li vidio:/ neke nogice svaku noć/ grebu po staklu// Jesi li čula:/ nešto se u meni smješta/ na mjesto koje meni pripada". Ovi stihovi, kojima pjesnik osluškuje svoje sopstveno unutrašnje biće, sadrže nešto gogoljevsko u sebi, a opet samo njegovo. Pjesnik pjeva našu opštu nesigurnost i neizvjesnost pred životom, što ponekad čini kroz fantastično (*Crna rupa*) koje je prijetnja da čovjek nepovratno propadne u nijemom zastrašujućem grotlu.

Prevladavanjem psihološke depresije, spoznajom mudrosti svijeta i uživanjem u duhovnom Amir Brka izrastao je u pjesnika intimističko-metafizičkog ekspresionizma i brušenih emocija. Bogatstvo psiholoških motivacija, dubina sagledavanja životnih po-

java i tokova, poetski šarm i maštovitost—osobine su koje krase njegovu poeziju, kojom slika banalnu i tragičnu zbilju provincijskoga grada, a pri tom je i znalački uzdiže do univerzalnih dimenzija. Teme su mu psihološke opservacije čovjeka, promišljanja kako da se odupre iskušenjima u vremenu u kojem živi, i onom mnogobrojnom morbidnom, koje se ljudima svakodneвно nudi. Sumnja u sistem koji dovodi do dušenja negativnih promjena u ljudima, a duboko povezanih sa savremenosti.

Brkina poezija, koja obiluje metafizičkim i u kojoj se prepliću čudna poetska stanja kao izraz stvarnosti podneblja u kojem je nastala, u suštini je vrlo složena i slojevita. Sve čudnovato i fantastično, koje je vijekovima prisutno u toj sredini, nalazi mjesta u njegovim stihovima, počev od mitova i legendi do sudbina pojedinih karakterističnih osoba koje su na neki način davale pečat i uobličavale trajnu sliku tog podneblja—koje se na široka vrata uvodi u književne okvire.

August Strindberg će za liriku jednog švedskog pjesnika kazati: "Izražavala je pjesnikova sićušna lična osjećanja i nakhlonosti, te je zato odražavala vreme samo u izvesnim crtama koje možda i nisu bile najbitnije."¹³ Rekli bismo da je Amir Brka, izražavajući stihovima svoja osjećanja i opažanja, uspio da uhvati i predoči ono najkarakterističnije i najznačajnije u svome vremenu, u čemu je i najveća vrijednost njegove lirike—koja je neposredni izraz cjelokupne njegove ličnosti, okolnosti u kojima je kao pjesnik stasao i u kojim živi i stvara.

SUMMARY

The truthfulness of the fantastic in Amir Brka's poetry

Amir Brka's poems do not belong to the poetry that was intentionally written, but to that poetry that is being written from the inner need of one

13 August Strindberg, *Služavkin sin*, Knjiga za svakoga, Beograd, 1964, str. 247.

to express its mounting feelings. He writes the poetry of his own life and reflections, and how he himself prefers to say, he wants to "conclude the state of the spirit/of our epoch without the epoch". That poetry, full of the deep meaningful thoughts, is commonly intermingled with the supernatural, that is, with the fantastic for the purpose of the virtual. In his literary work, the fantastic can be a product of the combination of psychologic contradictions of the creator, as well as from the uneasy morbid reality of the dark and cruel period in which he lives. The poems of that kind are sometimes born from the clash of the small man and the dreadful destructive power, and feed on the fantastic motives, that is, on the mythological material that is used as the symbol of the blooming life, as well. Amir Brka reaches his full poetical maturity in the period of great social changes and tragic crashes in all the segments of the society he lives in and in which the necessity of reinterpreting the values of the new and the old and the relation between them is imposed. In such circumstances, he reflects on human conscience, different ways of life and perception, and the fact to what extent is it possible to control life. The word is about the intimate-allusive lyrics that encompass the use of the fantastic for the purpose of the virtual, as well. His verses are characterized by the authentic expression, reflection, criticism, and pessimism to the certain extent. They are dominated by the sensibility and forethinking, but that is the kind of the poetry of the metaphysic cry with which he feels, shows and judges, as well. The circumstances in which the creator makes his

poetry are definitely the reflection of what he is writing about. And in Tešanj, as in no other community, the legends and fantastic are tightly tied, which dates back even to the Illyrian period. It is the city with the past of the thick fantastic ambience, and the small dark evil spirits with thick combination of contradict are circulating through the stories of the city. In such kind of a community people never lived only of reality and for the reality, but of the past and the mythical which is the inseparable part of that ambience and perception of life and world. Amir Brka, a man of great skills, beside everything, notices even those things that are ulterior and supernatural, and surrenders to the demons of the poetry. If it is possible to understand Amir Brka's poetry completely for someone who, besides everything, said that he "had gone to the extreme analysis of the modern world". He is the poet of measure, whereby there is nothing too much or insufficient. By working with the fantastic, he wants to present the reality to the reader in some other picturesque and convincing way, putting the great effort so his poems could have the color of the time in which they were created, which is commonly shadowed, that emerged out of the creative insomnia. We could say that he belongs to that small group of rebellious poets in whose world we can feel jeres, and as he himself said, the spirit of the Antichrist in whose lyrics the fantastic, that is, the mythic, intertwines with the virtual, and supplement each other very well.

Key words: Amir Brka, Tešanj, poetry, the fantastic, lyrics